

TOPONÍMIA I RELAT HISTÒRIC

NOMS DE LLOC CATALANS I OCCITANS DINS LA CRÒNICA DE RAMON MUNTANER

1. PROPÒSIT

La toponímia romànica s'ha anat desenvolupant amb seguretat creixent de les darreries de la passada centúria ençà. És, doncs, una ciència pràcticament centenària. Això ens permet de mirar-la avui amb una perspectiva envejable. Com és sabut, sovint n'han sorgit clares orientacions de mètode, que hom ha aplicat amb èxit a l'estudi dels noms de lloc no romànics. Quant als treballs sobre toponímia catalana i occitana, seria superflu de recordar-ne ací el nombre, la significació i àdhuc la transcendència, sobretot pel que fa a aquella. En efecte, la toponímia catalana presenta un balanç valuosíssim, com han posat en relleu els especialistes més conspicus. Les grans comeses de la toponímia romànica han estat, fins avui, les tres següents: 1) l'estudi i l'establiment de l'etimologia dels noms de lloc; 2) llur identificació mitjançant els indrets que avui en conserven els vells noms, més o menys modificats, i 3) llur aplicació històrica, com a element probatori d'antigues capes de poblament o com a testimoni dels elements de constitució i formació de la llengua. No cal que m'entretingui a glossar una tasca de la qual tots recordem abundoses mostres. També em serà permès de fer constar que, amb fortuna i amb èxit varis, jo mateix hi he enterrat copiosos afanys.

Tanmateix, el meu propòsit, en l'exposició que ara enceto, té un objectiu diferent —força diferent— de les tres comeses enu-

merades. Hi voldria assajar de trobar un caire nou a la recerca toponímica.¹ Es tracta d'examinar quin ús fa de la toponímia l'autor d'un relat. És un mètode que, posat a expressar-me pedantescament, potser gosaria batejar amb un nom que avui està de moda: seria una mena de «sociotoponímia». No hi cauré, emperò; em limitaré a justificar el nombre i la mena dels noms de lloc que apareixen en un text històric. Tot hi gira a l'entorn de dos extrems: l'interès del narrador pels fets que descriu i la seva coneixença de la toponímia que hi és involucrada. Atès el caràcter d'assaig que distingeix el meu treball, i tenint en compte que val més assegurar camins que cantar victòria, procuraré de no moure'm dels dos extrems que acabo d'esmentar. Especifiquem-los. 1) L'interès del narrador. En redactar el seu text, l'autor n'incrementa més o menys els detalls d'acord amb l'interès que els episodis li susciten. Si hi té més interès, tendirà a presentar-lo —com se sol dir— amb tots els pèls i senyals. En aquest cas, és natural que surtin citats els llocs on passen les coses. L'interès provoca un augment de les referències toponímiques (paral·leles a d'altres tipus de referències). 2) La coneixença toponímica del narrador. Pot ocórrer que el narrador conegui bé els noms dels llocs que constitueixen el teatre del seu relat històric. En aquest cas, els hi incorpora, com dic, segons l'interès que ell hi tingui. No sempre, però, posseeix el dit coneixement. En aquest segon cas, l'autor té dues solucions per a mostrar el seu interès pels fets que descriu: o bé s'acuita a recollir les informacions toponímiques que li manquen, o bé subratlla altres elements inherents a la circumstància històrica, amb la qual cosa supleix les mencions dels noms de lloc sense menyscabament del seu interès.

1. M'atreveixo a dir que aquesta nova perspectiva no és absolutament inèdita per a mi mateix. He assajat d'introduir-m'hi en el treball *Toponímia de la conquesta de Borriana segons la Crònica de Jaume I*, dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques, Miscel·lània d'Homenatge per a Germà Colón* (Tübingen 1989), pàgs. 3-16.

2. DOS TRACTAMENTS TOPONÍMICS EN MUNTANER

Em dispo a analitzar com Ramon Muntaner fa servir les mencions dels noms de lloc en el decurs de la seva *Crònica*.² Per què, Ramon Muntaner? Simplement perquè es tracta d'un narrador, no ja interessat, sinó apassionat pels esdeveniments que reviu en descriure'ls, i és lògic que procuri de posar-hi en joc tots els elements de veracitat que té a l'abast, un dels quals —i, certament, no pas el menys important— és el toponímic. La indicació dels indrets on succeeixen els fets o per on passen les persones que es desplacen és essencial per a donar vida al relat i per a atraure l'atenció dels qui l'escolten. D'altra banda, la toponímia susceptible d'ésser incorporada a la *Crònica* no ho és sempre en les proporcions que semblarien exigir l'interès —o la passió— del relat. Així, doncs, podrem mesurar els coneixements geogràfics de Muntaner i la seva despreocupació per millorar-los quan aquests resten al dessota d'allò que demana l'interès (un interès que és tan evident des d'altres angles).

Una nova lectura de la *Crònica*, feta amb l'òptica de l'ús dels topònims com a factor essencial del relat històric, m'ha permès de reunir un munt considerable d'informacions. Només diré que posseeixo prou dades per a fatigar les persones més pacients. No ho faré: ningú no es veurà obligat a autoapreciar-se aplicant els meus barems toponímics, que són els de Muntaner. D'altra banda, hi perdriem el temps. Ho torno a dir: no tinc altre objectiu que examinar com difereixen els criteris del cronista quant a l'adducció dels noms de lloc a mesura que elabora el seu relat. No cal dir

2. Em referiré sempre a l'edició de Ramon Muntaner, *Crònica*. Text i notes per E. B., 9 volums, Barcelona 1927-1952, Editorial Barcino, 126 pàgs. (vol. I, 1927), 79 pàgs. (vol. II, 1951), 63 pàgs. (vol. III, 1951), 75 pàgs. (vol. IV, 1951), 86 pàgs. (vol. V, 1951), 116 pàgs. (vol. VI, 1951), 61 pàgs. (vol. VII, 1951), 63 pàgs. (vol. VIII, 1951) i 87 pàgs. (vol. IX, 1952). Són, respectivament, els volums 19, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147 i 148 de la «Collecció Popular Barcino». En el present text, les citacions de passatges de la *Crònica* seran indicades per un nombre en xifres romanes (el volum) i un nombre en xifres aràbigues (la pàgina o les pàgines). Sempre que m'hagi de referir als paràgrafs en què apareix dividit el text ho faré mitjançant el signe §.

que, atesa la vastitud de les terres que són escenari de la *Crònica*, la meva tasca podria entretenir-se —i ben profitosament— en l'examen dels topònims que s'hi esmenten del sud d'Itàlia i de Sicília, o dels que el narrador introdueix quan inventaria les gestes de la Companyia catalana a la Mediterrània oriental. O, ja més a prop nostre, podríem sentir-nos atrets per les citacions dels noms de lloc de València i Múrcia. No és possible d'ocupar-nos-en en l'ocasió present. Per tant, la gran limitació que m'imposo, respecte a tot el material amuntegat, és d'índole geogràfica i s'explica per una raó conjuntural òbvia: ací només em fixaré en els noms de lloc catalans i occitans. I dic «catalans» en el sentit estricte del mot, que encara s'hauria de restringir més, aplicant-lo sobretot al territori que s'estén del Rosselló al pla de Barcelona, passant pel Vallès, l'Empordà, el Gironès, la Selva, el Maresme i el Vallès (per més que, amb intensitat menor, amb la designació de «catalans», em refereixo, com dic, a l'actual Principat). I, encara, la comparació toponímica d'ambdós dominis lingüístics que intentaré de fer serà en bona part basada en alguns aspectes històrics rellevants, que, però, tenen seqüeles toponímiques diverses. Heus ací la clau de la nostra comesa: estudiar i justificar les diferències que fa Ramon Muntaner en l'ús dels topònims catalans i occitans, segons la natura dels passatges de la *Crònica*, segons llurs continguts informatius i segons la geografia afectada en cada cas.

Deixant de banda, per un costat, la distinció que faré entre la toponímia «de noticiari» i la de vivència de l'autor, i, per l'altre, la combinació dels dos factors essencials ja esmentats (interès i co-neixença), que serà així mateix objecte preferent de la nostra atenció, d'antuvi haig de fer una caracterització diferenciada molt general de la toponímia catalana i occitana dins la *Crònica* de Ramon Muntaner. Els noms de lloc hi són tractats de manera ben diversa al nord i al sud, no precisament de la serralada pirinenca, sinó de la frontera lingüística quan aquesta no coincideix amb aquella (ço és, a llevant, a banda i banda de les Corberes). Els coneixements toponímics de Muntaner en el domini lingüístic occità són força reduïts, mentre que posseïa una informació copiosa dels noms de lloc catalans, en especial dels indrets de la part oriental que ja he

assenyalat, dels quals és ben palès que els ha recorreguts i que formen part de la seva vivència personal.

Puc adduir dues proves de l'afirmació que acabo de fer. Una, quantitativa; l'altra, qualitativa. La primera es refereix al nombre de topònims catalans i occitans que apareixen enregistrats dins la *Crònica*. Com és sabut, l'editor del text, sense afany d'esgotar-ne l'enumeració, i amb el simple objectiu d'orientar el lector, inclou dos mapes, intitolats «El nord-est de Catalunya en la *Crònica* de Muntaner» (IV, 16-17) i «El Llenguadoc en la *Crònica* de Muntaner» (V, 16-17). Repeteixo que no són recomptes exhaustius i han estat realitzats per a ajudar a comprendre el text. Amb tot, havent estat establerts sense la preocupació que ací és el tema central de la nostra recerca, això els dóna objectivitat i els lleva qual-sevol mira interessada. I bé, les dues llistes són talment expressives que no resisteixo a la temptació de transcriure-les.³

B

Topònims catalans

- Salses
- Riu Aglí
- Rosselló
- Perpinyà
- 5. Riu Tet
- El Masdú
- Elna
- Riu Tec
- Es Veló, es Velon (el Voló)
- 10. *Vallespir*
- Argelers
- Coblliure
- La Clusa
- Coll de Banyuls
- 15. Coll de la Maçana
- El Pertús

Topònims occitans

- Fijac
- Caors
- Tolosa
- Tolzà
- 5. *Provença*
- Riu Roine
- Tarascó
- Aigüesmortes
- Montpeller
- 10. Magalona
- Gijà (Gijan)
- Lopià (Lopian)
- Sant Tiberí
- Viats
- 15. Agda
- Bederrès*

3. Figuren entre parèntesis els noms moderns, sempre que llur forma difereixi notablement de la que tenen dins la *Crònica*. L'ordre d'inserció, aparentment arbitrari, és fruit de voler combinar les direccions nord-sud i est-oest.

Panissars	Besiers
La Jonquera	Sirinyà (Serinhan)
Sant Quirze (Sant Quirze de Colera)	Narbona
20. Garriguella	20. <i>Narbonès</i>
Sant Pere de Roses (Sant Pere de Roda)	<i>Carcassès</i>
Portlligat	Carcassona
Cadaquès	La Grassa
Roses	Cap Leucata
25. Riu Muga	
Peralada	
Vallgornera	
Vilanova de la Muga	
Cabanès	
30. Vilabertran	
Castelló d'Empúries	
Vila-sèquer (Vila-sacra)	
Vilatenim	
Figueres	
35. El Far	
<i>Empordà</i>	
Pontons	
Riu Fluvià	
Bàscara	
40. Besuldó (Besalú)	
Banyoles	
Les Medes de Torrella	
Torrella (Torroella de Montgrí)	
Riu Ter	
45. El Pont	
Girona	
<i>Vall d'Ostoles</i>	
La Tamariu	
Les Formigues	
50. Palamós	
Sant Feliu de Guíxols	
Tossa	
Hostalric	

No hi calen comentaris. Les escales de tots dos mapes són ben diferents: 35 kms. en el de Catalunya corresponen més o menys a 95 kms. en el d'Occitània: si qui els dibuixà partí d'unes dis-

tàncies tan diverses fou justament per a poder encabir 53 topònims a Catalunya, quan, aplicant la mateixa escala al Lenguadoc (que en conté 24), aquestes terres haurien suggerit gairebé un desert toponímic. Més del doble de topònims a Catalunya que a Occitània, ocupant aquell territori aproximadament un terç de l'extensió que ocupa aquest, indiquen fins a l'evidència que Ramon Muntaner es movia amb més comoditat informativa respecte als noms de lloc catalans que respecte als occitans. Coneixia més bé aquelles que aquests. N'identificava espontàniament més d'allí que d'ací.

Hi ha una altra prova, ara qualitativa, que Muntaner coneixia millor la toponímia catalana que l'occitana. Penso en la mena de llocs que esmenta, i més concretament en els de comarques. La proporció de noms de comarques és més elevada per a Occitània que per a Catalunya. D'una terra qualsevol, una noció superficial comença pels noms de contrades i només més tard hom va introduint dins cada contrada els noms de les poblacions concretes, que ja són indicatiu d'un domini personal més aprofundit de la geografia corresponent. Sempre segons l'autor dels mapes, el nostre cronista esmenta cinc noms de comarques occitanes (*Tolzà, Provença, Bederres, Narbonès i Carcassès*) damunt 24 topònims del Lenguadoc, mentre que només en cita quatre de catalanes (*Rosselló, Vallespir, Empordà, i la Vall d'Ostoles*) damunt 53 topònims del nord-est de Catalunya. Les proporcions són una cinquena part per a aquells, enfront una tretzena part per a aquests. Per a major claredat, abans he transcrit *en cursiva* els noms de les nou comarques, per a distingir-los dels seixanta-nou topònims restants (poblacions, rius i altres accidents geogràfics) que he indicat en tipus rodons.

3. ESDEVENIMENTS I VIATGES COM A NOTICIARI

El cronista, en acomplir la seva comesa, ha d'enregistrar els fets i els ha de presentar projectats en els indrets on es descabdellen. Ara bé, és obvi que hom no pot esgotar tots els comentaris que els fets li suggereixen (motius, judici, conseqüències, etc.). Habitual-

ment tampoc no és possible de fornir totes les dades toponímiques inherents. Així és freqüent que Muntaner doni simplement la informació en la forma esquemàtica d'un noticiari, sense entrar en detalls i silenciament, per tant, els indrets pels quals passa el rei o qualsevol altre personatge. En aquests casos, la fórmula és: «el rei anà d'A a B». Tot al més, si el viatge és llarg, ens diu que hi anà «per les seves jornades» (és a dir «esmerçant-hi els dies que es requerien»), o esmenta alguna població del trajecte.

A continuació insereixo alguns exemples de viatges del tipus de noticiari, començant per itineraris allunyats, de fora del país, que simplement reporten el fet, sense afegir-hi cap informació complementària.

[1]

«E tornar-vos he a parlar dels missatgers que el senyor rei d'Aragó tramès al papa... Com los missatgers del senyor rei d'Aragó foren partits de Barcelona, anaren tant per llurs jornades, que foren al papa» (III, 24). «E sobre açò los missatges partiren-se del papa malpagats, e tornaren-se'n en Catalunya, al senyor rei» (III, 27).

[2]

«Ara és veritat que mentre que era infant, que són pare era viu, que anà un hivern en França per veer lo rei de França e la reina, sa germana [...]. E pensà's que si així mateix en hivern hi anava que no perdria res de son temps ne faria fretura a la frontera dels sarraïns, con los sarraïns, d'hivern, no poden hostejar: [...] E per ço entrà en França» (I, 85).

«Puis lo dit senyor rei d'Aragon tornà-se'n molt pagat del rei de França...» (I, 86).

[3]

«E així venc-se'n en Aragon» (I, 89). «Si que a pocs de temps lo senyor rei d'Aragon entrà en Castella ab poca companya; e anà en tres dies e en tres nits ben vuit jornades, e anà lla on eren los dos fills de l'infant En Ferrando...» (I, 90).

Com veiem, aquests tres fragments es refereixen simplement a uns viatges sense incorporar-hi cap clàssica toponímica. Potser

només trobaríem una excepció a la norma present, quan, després d'una reunió reial a Tolosa de Llenguadoc, el cronista dóna compte de com es dispersaren el rei de França, el rei d'Aragó i el rei de Mallorca, i justament insereix dues mencions de ciutats que es troben a l'itinerari més apartat del centre d'interès del cronista (ço és el del rei de França en el seu camí vers el nord); l'excepció deu tenir la raó de la llunyania, que sempre suscita curiositat. El tros alludit fa així:

[4]

«E per tot açò e altres bones confirmacions que hac entre ells, partiren-se. E lo rei de França tornà-se'n per Cohors e per Fijac en França, e lo senyor rei En Pere tornà-se'n en Catalunya, e lo senyor rei de Mallorca ab lo príncep ensems, així com davant és dit, a Montpestler» (I, 88).

Els viatges dins el regne d'Aragó i per terres de Llenguadoc no són pas tractats d'una manera diferent, si doncs no surten del to de la informació que anomeno de noticiari. Heus-en ací uns quants casos.

[5]

«E així mateix lo senyor infant En Jacme anà a Mallorca, e coronà's rei de Mallorca... E puis venc en Rosselló e a Perpenyà... E puis anà-se'n a Montpestler» (I, 70).

[6]

«...lo dit senyor rei N'Anfòs [...] se'n venc a la vila de Montblanc, e en aquell lloc tenc consell en qual part iria, o en Aragon o e'l regne de València, o si tornaria a Barcelona [...]. E aquí finalment fo determenat que [...] anàs a Barcelona, [...].

E així, ell a la bona hora anà-se'n a Barcelona» (IX, 7).

[7]

«E con tot açò hac fet, tornà-se'n en Catalunya e puis en Aragon; e en cascuna d'aquestes províncies ell féu corts [...].

E no creats que ell anàs molt sejoignant per la terra, ans tantost se n'anà a Tortosa a la frontera...» (I, 29).

[8]

«E con lo dit senyor rei d'Aragon hac los damunt dits llocs ordonats, e poblats, e establits e lliurats als davant dits senyors sos genres, ell se'n tornà al regne de València» (I, 46).

[9]

«E fet açò, ell partí de Barcelona e anà-se'n a la ciutat de Lleida, visitant gran res dels llocs qui d'aquelles parts eren» [IX, 8].

[10]

«E així, lo senyor rei [que era a Saragossa] anà-se'n en Barcelona, e el senyor infant N'Anfòs ab ell. E passaren per Lleida. E en cascuns llocs la festa era gran que li faïen; e majorment fo la festa gran en Barcelona...» (III, 7).

[11]

«E com la cort fo partida, lo senyor rei anà-se'n a la ciutat de Gerona, e tramès a dir al senyor rei de Mallorca, son frare, que ell se volia veer ab ell, e que el pregava que vengués a la dita ciutat; o si ell se volia, que ell iria a ell a Perpinyà. E lo senyor rei de Mallorca dix que ell volia a ell venir; e a pocs dies ell venc a Gerona, e el senyor rei d'Aragó eixí-li a carrera entrò al pont» (III, 48). (Es refereix al pont que creua el Ter, a l'entrada de Girona venint del nord, i que originà el barri gironí precisament anomenat Pontmajor.)

[12]

«E con açò hac ordonat, lo senyor rei partí's de Barcelona e anà-se'n lla on era lo senyor infant N'Anfòs [és a dir a Hostalric] e els cabdals, e els cavallers e l'altra bona gent que havia lleixats en la frontera. E anava dels uns als altres ab poca de gent de cavall e de peu, per regonèixer què faïen. E lo jorn de madona santa Maria d'Agost, que ell se n'anava envers Besuldó, a alba de dia esdevenc en una celada de quatre-cents cavallers franceses...» (IV, 47).

«E així, llevat lo camp [...], anà-se'n lo senyor rei a Besuldó. E totes aquelles fronteres trobaven que estaven rics e bastos, així com de les altres fronteres se feien. Què us diré? Con lo senyor rei hac regonegut tot quant hi hac, venc-se'n a Hostalric, on era lo senyor infant N'Anfòs» (IV, 52-53).

Els exemples adduïts fins ací palesen ben clarament que, quan es tracta de descriure viatges i desplaçaments indispensables per a la illació dels elements narratius de la *Crònica*, sense, però, que, a judici de l'autor, calgui entrar-hi en detalls que en posin en relleu la significació o les conseqüències, Ramon Muntaner es limita a la menció estricta i lacònica dels llocs que són origen i terme del viatge, o ben poca cosa més. Per això els hem anomenats «toponímia de noticiari». Hom dóna la informació i prou. Com hem vist, sembla que aquest comportament toponímic no té res a veure amb els països afectats pels desplaçaments: que siguin dins la Corona d'Aragó o fora dels seus confins, en principi la notícia hi és tractada sempre de la mateixa manera.

4. L'INTERÈS DEL RELAT I LA CONEIXENÇA DELS LLOCS

Les coses comencen de canviar tan bon punt el cronista ja no es limita a donar la notícia i el fet relatat brolla de la intimitat de la seva vivència personal. Quan ens manifesta la seva adhesió a la dinastia regnant. Quan se sent commòs davant un moment històric decisiu. Quan l'emplena la satisfacció per una victòria militar. Quan se li imposa la consideració humana d'algun episodi de la vida familiar del sobirà. En suma, quan, per la raó que sigui —una raó que sovint se'ns escapa o ens obligaria a llarga reflexió—, el fidel cronista sent vibrar el vigor de la seva provada sensibilitat. Aleshores les coses canvien: aleshores apareix l'interès de l'apassionat Muntaner. I l'interès no sols fa augmentar el nombre i els detalls de les mencions toponímiques, sinó que tot el passatge que les conté transpira un llenguatge connotat, molt diferent del del text de noticiari.

En presento tres mostres, ben riques en toponímia, que escullo entre les més nombroses que tinc aplegades. La primera —exemple [13]— retrata una preocupació patriòtica, quan descriu els preparatius bèl·lics a la costa catalana, després de les Vespres Sicilianes. La segona —exemple [14]— proclama estentòriament la victòria contra els francesos al coll de Panissars. La tercera —exem-

ple [15]— explica els neguits del cronista, responsable de conduir l'infant Jaume —encara infant de llet— de Salou a Perpinyà (després d'una accidentada travessia marítima des de Sicília). En transcripció contextos llargs perquè el lector pugui apreciar-hi, ultra els noms de lloc que hi apareixen, el to intencionat dels passatges. Vegem-los a continuació.

[13]

«E tantost lo dit senyor rei pensà de fer naus, llenys, galees i tarides per cavalls a portar: així que per tota la costera se féu gran navili e gran aparellament de tot ço que fo mester al passatge, sí que totes les gents de son regne se meravellaven del gran aparellament qui es faïa: que, primerament a Coplliure, los ferrers on se faïen àncores, e los maestres d'aixa, tots quants n'hi havia en Rosselló, eren venguts a Coplliure e faïen naus, llenys, terides, galees; [a] Roses atretal; a Torrella e a Palamors, a Sent Feliu, a Tossa, a Sent Pol des Maresma. A Barcelona no us en cal parlar que infinitat s'era la obra que s'hi feia. Puis a Tarragona atretal; a Tortosa, a Peníscola e a València e per tota la costera de les marines» (I, 97-98) [13 topònims esmentats i, encara, poques ratlles més avall del text, hom menciona Montjuïc. Són, doncs, 14].

[14]

«Com l'auriflama fo passada, així con ja havets entès, e la gent del senyor rei d'Aragon hac morts e preses tots aquells qui romases eren, e guanyat tot lo món de riqueses, lo senyor rei tornà-se'n a Peralada [...]; e així mateix, puis, a Gerona. E l'almirall anà-se'n a Roses; e el senyor rei d'Aragon manà a l'almirall que retés Roses al comte d'Empúries, e [...], e puis manà a l'almirall que se n'anàs en Barcelona. E així mateix, con lo senyor rei hac ordonada e endreçada la ciutat de Gerona, anà-se'n a Barcelona, e manà que tothom s'entornàs en sa terra; e així cascuns tornaren-se'n alegres e pagats e rics en llurs terres. E lo senyor rei anà-se'n a Barcelona, e el senyor infant N'Anfòs, e tots los rics-hòmens, salvant aquells qui eren d'Empordà, o de la muntanya dels Ports» (IV, 64-65) [6 topònims, tres dels quals són repetits una o més vegades, fins a donar un total de 10 mencions].

[15]

«E con fom a Salou, l'arquebisbe de Tarragona, per nom monsenyer En Pere de Rocabertí, tramès-nos aitanes bèsties con havíem ops, e féu-nos donar per posada l'alberg d'En Guanecs. E puis, a poques jornades anam-nos-en en Barcelona, on trobam lo senyor rei d'Aragon, qui molt acollí bé lo senyor infant, e el volc veure, e l'agràcià e el benef. E puis anam-nos-en, e ab pluges e ab mal temps; mas jo havia feta fer una anda en què havia l'infant, e anava a son aire, e la dida; [...]; e havia vint hòmens, qui per tandes portaven al coll l'anda. E jurcam anar de Tarragona a Perpinyà vint-e-tres dies. E a Bàscara trobam frare Robert Saguàrdia ab deu cavalcadors que madona la reina de Mallorca nos havia tramès per ço que acompanyàs lo senyor infant...

E com fom a's Veló, a passar l'aigua del Tec, tots los hòmens de's Veló hi eixiren, e els mellors preseren l'anda a coll, e passaren lo riu al senyor infant. E aquella nit los cònsols e gran res dels prohòmens de Perpinyà, e cavallers, e tots quants n'hi havia, foren ab nós; e hagren-hi molt més eixits, mas lo senyor rei de Mallorca era en França. E així entram per la vila de Perpinyà, ab gran honor qui ens fo feta» (VII, 57-58) [8 topònims, dels quals Perpinyà surt 4 vegades i el Veló, 2. Total: 12 mencions].

¿Serà casualitat que les tres mostres que acabo de transcriure —seleccionades entre les recollides per mi— tinguin per escenari preferent (o únic) el nord-est de Catalunya, el territori que Ramon Muntaner coneixia més pregonament? No, el fet no és pas casual. En realitat, tots els «bons exemples» de passatges que donen testimoni de la mescla d'«interès» + «coneixença toponímica» són de la mateixa zona. Aquesta constatació confirma un capteniment estilístic propi de Ramon Muntaner: la toponímia pot esdevenir un poderós element de «mise en relief» al moment de relatar un esdeveniment que suscita interès, si aquest esdeveniment es descabdella en indrets prou coneguts per ell mateix. Altrament, Muntaner no s'esforça per documentar-se sobre uns noms de lloc que no coneix (o que coneix poc), i aleshores per a donar vivesa al relat es val de recursos expressius altres que el toponímic.

A propòsit, crec que puc citar un passatge de la *Crònica* que per a mi és emblemàtic. Reporta el llarg viatge que Jaume I féu el 1274, a les darreries de la seva vida, per a assistir al Concili de

Lió, amb l'objectiu de sotmetre al papa el seu nou projecte de croada. El text que en transcriuré és certament llarg, però crec que val la pena, per tal com s'hi veuen tres actituds ben diferenciades en el relat, en les intensificacions inherents (detalls, comentaris) i en la mateixa projecció toponímica. Les tres actituds corresponen al domini lingüístic català [16], al Lenguadoc [17] i a la que el cronista anomena «la terra del rei de França» [18]. Encara que l'he dividit en els tres fragments que segueixen, es tracta d'un sol passatge, sense solució de continuïtat en el text.

[16]

«Què us diré? Que qui comptar vos ho volia tot, seria cosa que allargaria la mia matèria e vendria tard al meu propòsit. Mas, finalment, vos dic que partent de València anaren tuit a madona Santa Maria del Puig de València, e de Santa Maria del Puig a Morvedre, e de Morvedre a Burriana, e de Burriana a Castelló, e de Castelló a Cabanes, e de Cabanes a Les Coves, e de Les Coves a Sent Mateu, e de Sent Mateu a Uidecona, e de Ulldecona a la ciutat de Tortosa, e aturaren-hi sis jorns; e puis, de Tortosa al coll de Balaguer, e passaren per Sent Jordi que encara llavors no hi era la font del Paralló poblada; e del coll de Balaguer a Cambrils, e de Cambrils a la ciutat de Tarragona, que així mateix seria gran infinilitat de dir la honor que aquí los fo feta: que l'arquebisbe de Tarragona, ab nou bisbes de sa província, qui són totes de la senyoria del rei d'Aragó, e ab molts abats e priors e ab gran quantitat de gents de religió e de clergues, professó feta, cantant e lloant Déus los reeberen. E estegueren en la ciutat de Tarragona vuit dies; après, de Tarragona anaren-se'n a s'Arbós, e puis a Vilafranca de Penadès, que és una noble vila e bona, on los fo feita aitanta de honor com en una ciutat. E estegren a Vilafranca tres jorns; de Vilafranca anaren a Sent Climent; de Sent Climent a Barcelona. E de Barcelona no me'n cal escriure, que pensar podets com hi foren reebuts, que molt fort seria de recomptar; mas així com Barcelona és la pus noble ciutat e la mellor que el senyor rei d'Aragó haja, així passà la festa e els jocs de totes altres ciutats.

E aquí s'aturaren deu jorns; e après, de Barcelona anaren a Granollers, e de Granollers a Hostalric, e d'Hostalric a la ciutat de Gerona. Aquí si los fo feta festa no me'n cal parlar, que sol los ciutadans de Gerona, menys dels cavallers, qui són molts en aquella contrada, hi faeren tant que tothom faeren meravellar; e aquí estegren quatre jorns. E après, partent de Gerona vengren albergar a

Bàsquera e a Pontons; e puis lo rei e la reina ensems vengren albergar a Peralada. E açò sé jo per ço com era fadrí, e el dit senyor rei de Castella e la reina jagueren aquella nit en la cambra de l'alberg de mon pare, on ja vos he comtat que el damunt dit senyor rei En Jacme d'Aragon havia posat; sí que, per ço com lo rei de Castella e la reina ensems foren, aquella nit féu hom un portal de l'alberg d'En Bernat Rossinyol, qui es tenia ab l'alberg de mon pare, on lo rei passàs en la cambra de la reina. E així per vista, no per oïda, vos pusc dir açò per cert. En Peralada estegren dos dies, que En Dalmau de Rocabertí, senyor de Peralada, hac suplicat al senyor rei d'Aragó que li plagués que un jorn los pogués convidar a Peralada, e el senyor rei, a precís d'ell e com lo amava molt dix-li que ell no lleixaria que un jorn no els faés llurs obs en Peralada, e l'altre jorn que ell, de gràcia especial, li ho atorgava: de la qual cosa En Dalmau li féu grans gràcies, e dec-ho fer, que aquest fo un plaer que anc no volc otorgar a prelat ne a ric-hom qui fos en Catalunya, salvant a ell, per què fo cosa que En Dalmau li ho graí molt.

E après que hageren estat dos jorns en Peralada ab gran goig e ab gran alegre, anaren-se'n a La Jonquera; de la Jonquera a 'es Való; del Való al Masdeu, qui és molt bell lloc, qui era del Temple; del Masdeu entraren-se'n a Perpinyà. E no em demanets la festa gran que aquí es féu, e durà vuit jorns.

Puis après anaren-se'n a Salses...» (I, 58-59).

[17]

«de Salses a Vilafranca, de Vilafranca a Narbona, d'on N'Eimeric de Narbona los féu molta de honor e de plaer, e per ço com ell e el senyor infant En Jacme d'Aragó havien sengles germanes per mullers, filles del comte de Foix. E de Narbona, on estegren dos jorns, anaren e Besers, e de Besers a Sent Tiberi, e de Sent Tiberi a Lopià, e de Lopià a Montpestler; mas los jocs e l'alegre qui foren a Montpestler, passarien a totes altres festes. E aquí estegren quinze jorns, e d'aquí trameteren llurs missatges al papa; e aquí hageren resposta. E con hagren haüda llur resposta e hageren endreçat llur camí d'entrar per la terra del rei de França, partiren-se de Montpestler» (I, 59, 60).

[18]

«Ara d'aquí avant no pertany a la matèria d'aquest llibre que jo deja d'ells parlar, que assats me basta que parle de la matèria per què aquest llibre se fa: ço és a saber, de la honor e de la gràcia que Déus ha feta ne fa al casal d'Aragó. E per ço com io entén que

aquesta sia matèria que torna a gran honor de la casa d'Aragó e de ses gents, he-us-en feta menció» (I, 60).

He dit que la citació seria llarga, però que valia la pena de fer-la. Penso que tothom hi estarà d'acord. Encara té un altre avantatge d'haver-la transcrita: que m'estalvia de comentar la mateixa evidència. Mentre no hi intervenia el factor que hem anomenat «interès», el relat de Muntaner era de noticiari (i no hi havia matisos apreciables en les mencions toponímiques). Quan el cronista es manifesta interessat, hi aporta la seva informació sobre els noms de lloc, informació no apresada, sinó viscuda. El fragment precedent ens revela fins a quin punt Muntaner coneixia millor la toponímia catalana que l'occitana. Respecte a aquesta no sembla pas que s'hagi esforçat per aprendre-la (o per millorar-la). Pel que fa a la toponímia de «la terra del rei de França», afirma sense embuts que no la coneix ni li pertoca de conèixer-la. Hom diria que fins i tot se sent orgullós de la seva ignorància.

¿Què passa, aleshores, quan s'esdevé un fet d'interès —de màxim interès i tot— que afecta el rei, de qui Muntaner sempre està pendent, i aquest fet ocorre fora de Catalunya, és a dir, fora de la zona més coneguda de Muntaner? La resposta és fàcil d'endevinar: hom hi ressalta l'interès per altres mitjans, no pel recurs a la toponímia. El cas més flagrant és la descripció del desafiament de Bordeus, com ja ho veurem (§ 7). Precisament les consideracions que acabo de fer ens marquen les línies per a la resta de la meva tasca ací. Hi examinarem tres moments diferents en l'ús dels topònims per part de Muntaner: 1) El fet d'interès es produeix a Catalunya: la guerra amb els francesos de 1285. Màxima densitat de noms de lloc citats (§ 5). — 2) El fet d'interès es produeix a Occitània: els tractats d'Oloron (de 1287) i de Tarascó (1291). Només s'hi esmenten els noms de lloc indispensables (§ 6). — 3) El fet, d'interès cabdal, desenvolupat a través de rutes que enllacen Aragó, Gascunya, Navarra i Castella, se centra a Bordeus: el famós desafiament entre Pere el Gran i Carles d'Anjou, previst per a l'1 de juny de 1283. Pràcticament no s'hi citen noms de lloc (§ 7). Ho veurem per parts.

5. LA CROADA CONTRA CATALUNYA (1285)

Seria superflu d'entretenir-nos explicant un capítol d'història prou conegut. Convocada la croada contra Catalunya pel papa Martí IV, el rei Pere el Gran, que es trobava a Aragó, hagué d'acudir a Catalunya per a defensar-la contra els francesos. Per la seva banda, el rei de França, Felip l'Ardit, pogué arribar, amb les seves copioses hosts, al mateix massís de l'Albera, gràcies a la seva aliança amb Jaume II de Mallorca, al seu torn germà de Pere el Gran. Els francesos franquejaren el Pirineu pel coll de la Maçana, s'estengueren per l'Empordà i assetjaren Girona. La resistència d'aquesta ciutat permeté que arribés de Sicília la flota de Roger de Lloria, la qual, unida a la de Ramon Marquet i Berenguer Mallol, infligí una derrota sense precedents a la flota francesa. Els francesos hagueren de retirar-se pel coll de Panissars, on sofriren una desfeta esfereïdora. La guerra es descabdellà entre els mesos de maig i octubre de 1285 (Felip l'Ardit moria a Perpinyà el 5 del mateix mes). No cal dir que la *Crònica* de Ramon Muntaner ateny els màxims de vibració en relatar aquesta guerra, ultra la importància objectiva d'una acció bèl·lica tan remarcable, per la seva passió de narrador interessat i per la seva adhesió fidel a la dinastia. El relat dels fets bèl·lics ocupa cinquanta-cinc pàgines del text editat de la *Crònica*. És impossible de transcriure'l. Ben mirat, però, també seria innecessari de copiar-lo, si ho fèiem amb la intenció de palesar que el text és a les antípodes del tipus estilístic que anomenàvem de noticiari. En efecte, ¿quin lector de la *Crònica* podrà oblidar mai les maneres connotades del seu autor, quan historia les gestes dels catalans contra els francesos, amb el rei En Pere al davant de tots?

Essent tan evident l'interès del relat, en tindrè prou de fer-ne veure com aquest interès repercuteix en una munió —realment ingent— de noms de lloc que hi són esmentats. Retinguem-ne només que en els capítols alludits hi ha força més de tres-centes mencions toponímiques. No ho puc precisar més exactament, per tal com de vegades s'hi troben topònims, que no hauríem de deixar fora del còmput pel fet d'ésser això, topònims, però que són de pre-

sència no directament relacionada amb el relat.⁴ Divideixo la toponímia referida a la croada en tres parts: a) l'entrada dels francesos, fins al setge de Girona, b) la batalla naval, i c) la retirada dels francesos. De cadascuna d'elles procuraré de fer veure la densitat de la toponímia emprada per Ramon Muntaner.

a) L'ENTRADA DELS FRANCESOS, FINS AL SETGE DE GIRONA (IV, 11-32). Hi distingeixo vuit fragments, d'acord amb els epígrafs que figuren a l'edició de la *Crònica* (i que indico amb el signe §).

1. *Les forces catalanes, al coll de Panissars* (segona part del § 120) (IV, 11-12). Topònims enregistrats en 22 línies del text imprès:⁵

coll de Panissars (2)

(*Catalunya*)

coll de Banyuls (2)

coll de la Maçana (2)

lo Pertús

Total: 8 topònims

Percentatge (damunt 22 línies): 36,3 %

2. *Els francesos intenten passar el coll de Panissars* (§ 121) (IV, 12-14). Topònims enregistrats en 69 línies de text:

Rosselló (2)

(*Aragó*)

Perpinyà (2)

es Veló (2)

coll de Panissars

4. Com és natural, no he comptat mai els topònims que serveixen per a designar persones (com el Comte d'Empúries, el Vescomte de Cardona, el rei d'Aragó o el rei de França), els quals ja funcionen com a antropònims. De la resta de topònims, poso entre parèntesis els noms de terres o regions allunyades del relat pròpiament dit o que hi figuren només per raó de digressions.

5. Un nom de lloc seguit d'una xifra entre parèntesis indica que la inserció hi és feta tantes vegades com ho expressa el nombre. Així: *coll de Panissars* (2) vol dir que, dins l'epígraf 1, aquest topònim hi és esmentat dos cops. L'ordre de la llista és donat pel text de la *Crònica* (però les repeticions d'un mateix topònim són afegides a la seva primera inserció).

Euna (4)
Tec
 (Catalunya)
Coblliure

Total: 15 topònims
 Percentatge (damunt 69 línies): 21,7 %

3. *Els francesos passen el coll de la Maçana* (§ 122) (IV, 14-18). Topònims enregistrats en 130 línies de text:

(Tolrà)
Argilers
la Grassa (monestir de)
 (Narbonès)
coll de la Maçana (4)
 (la Llegendoc) (2)
Castelló (4)
coll de Banyuls (3)
coll de Tornavels
coll de Panissars
Peralada (2)
Sent Quirc (monestir de) (3)
Roses
 (Catalunya)

Total: 26 topònims
 Percentatge (damunt 130 línies): 20,0 %

4. *Setge de Peralada* (§ 123) (IV, 18-22). Topònims enregistrats en 99 línies de text:

Sant Quirc
Peralada (11)
Garriguella
la Garriga (2)
Vallgornera (2)
Pujamilot
els Aspres de Peralada
lo golf de Roses
la vila de Roses
 (la Llenguadoc)

Total: 22 topònims
 Percentatge (damunt 99 línies): 22,2 %

5. *La gesta de Na Mercadera* (§ 124) (IV, 22-23). En 32 línies de text, només apareix citat el nom de *Peralada* (3 vegades), cosa que s'explica per la natura de l'episodi.

6. *Crema de Peralada* (§ 125) (IV, 23-26). Topònims enregistrats en 101 línies de text:

Peralada (14)
Gerona (2)
Castelló
la Torre de Geronella
Vilabertran
Figueres
Sent Quirc
Peraladès
comtat d'Empúries
 Total: 23 topònims
 Percentatge (damunt 101 línies): 22,7 %

7. *Rendició de Castelló d'Empúries* (§ 126) (IV, 26-30). Topònims enregistrats en 112 línies de text:

Peralada (12)
Vilabertran
Castelló (15)
Gerona
Roses
Sant Pere
los Ports
(Catalunya)
(Aragón) (2)
(regne de València)
coll de Panissars
 Total: 37 topònims
 Percentatge (damunt 112 línies): 33,0 %

8. *Setge de Girona* (§ 127) (IV, 30-32). Dins un text bonic evasiu, hi he enregistrats els topònims següents, en 88 línies de text:

Gerona (6)
Sent Feliu (4)

Roses (2)
 Castelló
 Besulldó (2)
 (Espanya)
 (Calàbria) (3)
 (Sicília) (3)
 (Barbaria)
 (Alcoll)
 Ostoles

Total: 25 topònims

Percentatge (damunt 88 línies): 28,4 %

Els noms de lloc esmentats en el relat de l'entrada dels francesos, fins al setge de Girona són en nombre de 159.

No voldria que el cas més clar i més abundós del recurs a la toponímia per donar relleu al text (que és el de la croada contra Catalunya) fos justament el que es quedés sense cap mostra d'algun passatge de la *Crònica* que l'exemplifiqui. Dels 8 fragments dels quals acabo de fer veure les densitats toponímiques relatives, n'escullo el primer (*Les forces catalanes, al coll de Panissars*), que és el que conté el percentatge més alt de topònims per línies de text (36,3 %). Fa així:

[19]

«E con cascú hac haüt lo manament, molt volenterosament pensaren de complir aquell. Sí que el dia que los fo donat, foren tuit al coll de Panissars, e lla ells s'atendaren; e el senyor rei e l'infant N'Anfòs, ab gran res de cavalleria de Catalunya, foren aquí. E con foren tots aplegats, lo senyor rei ordonà que el comte d'Empúries, ab les sues gents, gardàs lo coll de Banyuls e el coll de la Maçana; sí que el comte d'Empúries mès la host de Castelló al coll de Banyuls, e dels altres llocs mès al coll de la Maçana; e lo comte, ab sos cavallers, anava visitant los uns e els altres, per ço con eren prop, que no havia mas mija lleuga dels uns als altres. E cascun d'aquests era tan fort pas, que no calia que calgués negun tembre que aquèn passassen. D'altra part, mès a guardar lo Pertús lo vescomte de Rocabertí. E lo senyor rei, ab totes les altres gents, estec al coll de Panissars. E en cascuns llocs eren ordonats mercaders e altres gents qui els aportaven a vendre tot ço que ops havien. E així, los passos estaven bé ordonats e establits. E lleixar-vos he a parlar del senyor

rei d'Aragon e de les sues gents; e tornar-vos he a parlar del rei de França e del rei de Mallorca» (IV, 11-12).

b) LA BATALLA NAVAL (IV, 32-56). Comprèn els §§ 129 a 136. Per raons d'espai i temps, i per no fatigar el lector, no continuaré calculant els percentatges dels noms de lloc adduïts per Muntaner en les altres dues parts de la toponímia referida a la croada. Qui voldrà extreure'n conclusions paral·leles només haurà de fer un petit càlcul matemàtic. Sí, en canvi, que inventariaré els topònims que empra Muntaner, presentant-los per pàgines del text imprès.⁶

Pàgina 32 (a partir del començament del § 129): *Gerona, Barcelona* (2).

Pàgina 33: *Roses, Cadaqués, Sant Feliu* (3), *Roses* (2), *Sant Feliu, Narbona, Aigüesmortes, Marsella, Roses, cap de Creus, Cadaqués* (3), *Portilligat*.

Pàgina 34: *Roses, Cadaqués, Sent Feliu, Roses* (2), *les Medes de Torrella, el golf de Roses, (Sicília)*.

Pàgina 35: (*Barbaria*) (2), *Sardenya* (2).

Pàgina 36: *Cabrera* (2), *Barcelona* (2), (*Sicília*), (*Catalunya*).

Pàgina 37: *cap de Creus* (2), *Cadaqués* (2), *Portilligat, Cadaqués* (2), *Roses*.

Pàgina 38: *les Medes de Torrella, cap d'Aiguafreda, Roses* (2).

Les pàgines 39 a 41 apareixen dedicades a explicar l'estratègia de la batalla naval i les habilitats dels ballesters catalans. No hi ha mencions toponímiques.

Pàgina 42: *Cadaqués*.

Pàgina 43: *Cadaqués, Roses, cap d'Aiguafreda, cala la Tamariu, Palafurgell, Roses, lo cap d'Aiguafreda, Roses*.

Pàgina 44: *Roses, Sent Feliu, el Tamariu, Sent Feliu, Roses*.

Pàgina 45: *Roses, Barcelona* (2).

Pàgina 46: *Barcelona*.

6. Dins cada pàgina, els noms de lloc són enumerats correlativament, i, per tant, en repeteixo la menció quan hi tornen a sortir. Únicament me n'estalvio la citació quan un mateix nom de lloc apareix consecutivament dues (2) o tres (3) vegades.

Les pàgines 47 a 52 (i la 53, fins a la fi del § 134) relaten minuciosament el «combat de Santa Maria d'Agost» (15-VIII-1285). Hom hi cita *Barcelona, Besuldó, Roses, (Sicília), Gerona* (2), *Besuldó, Hostalric*, tot apartant-se, doncs, de la batalla naval.

A la pàgina 53 (§ 135) hom reprèn el tema de la batalla naval: *Sicília, Barcelona, Messina, Cabrera* (3), *Barcelona, cap d'Aiguafreda*.

Pàgina 54: *Sent Feliu, Roses* (2), *Barcelona, (Hostalric), Barcelona, cap d'Aiguafreda, Les Formigues*.

Pàgina 55: *Roses, Palamós, Sant Feliu, Barcelona, Roses* (3), *Palamós, Sent Feliu* (2), *Hostalric*.

Pàgina 56: *Roses* (2), *port de Roses, Gerona, Roses, Barcelona, Sent Feliu, Barcelona* (fins a la fi del § 136).

Els noms de lloc esmentats en el relat de la batalla naval de les Illes Formigues i el golf de Roses són en nombre de 111 (xifra que comprèn els 8 topònims del combat terrestre del 15 d'agost).

També ací selecciono un text entre els fragments que es refereixen a la batalla naval. És el primer dels alludits.

[20]

«E així, com lo senyor rei d'Aragón veé que així bé havia ordenada la frontera, e veé que el fet de la guerra era en bon estament, e que la ciutat de Gerona era així forts e bé establida de bones gents, e que assats daria què fer a sos enemics, e anà-se'n en Barcelona, e, con fo en Barcelona, féu-se venir En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, e dix-los: —Prohòmens, què havets fet?—. Resposeren ells: —Senyor, trobarets armades dotze galees e quatre llenys armats, ço és a saber, les deu galees noves que vós manàs fer, e dues velles que n'hic havia, que havem fetes adobar—. E lo senyor rei dix: —Bé havets fet. Ara ens digats: ¿què entenets a fer ab aquestes galees?—. —Senyor —digueren ells—, nós vos ho direm. Veritat és que nós havem tengudes e tenim nostres espies a Roses e a Cadaqués, que cadascun d'aquests llocs tenen franceses; e així mateix ne tenim a Sent Feliu. E havem sabut per cert que les galees del rei de França són cent quaranta, de les quals ha ordenat l'almirall del rei de França que ab ell ensems ne romanen a Sent Feliu seixanta armades, e ab lo seu vicealmirall van e vénen ab vianda cinquanta de Sent Feliu a Roses, que als no fan mas carregar ab viandes moltes, ab moltes barques e llenys qui vénen ab elles de Roses a Sant Feliu e puis hi

tornen ab ells. D'altra part, n'ha cinc a Narbona e Aigüesmortes e a Marsella per fer venir viandes; que no vaguen de venir les naus e els llenys per neguna raon. E les romanents vint-e-cinc romanen a Roses, al port, bé armades e bé aparellades, per guardar-lo; e és-ne capità un bon cavaller de Proença per nom En Guillem de Loderna. E així, senyor, són ordonades les galees per l'almirall, e aparellades. E nós havem pensat que si vós, senyor, ho volets, que ab aquestes dotze galees nostres e quatre llenys nós n'anàvem, e metrem-nos en mar, e con serem en la mar de cap de Creus, de dia estarem defora en mar, en roda, e la nit acostar-nos hem a Cadaqués. E a Cadaqués io he ordonat ab En Gras, qui és lo mellor hom de Cadaqués, qui per dos nebots que ha, qui es són nodrits ab mi, que totes nits me sien a la punta de Portlligat, e aquí io hauré llenga d'ells» (IV, 32-33).

c) LA RETIRADA DELS Francesos (IV, 57-65). Comprèn els §§ 137 a 140. Presento la toponímia d'aquesta tercera part seguint el mateix procediment que he aplicat a la segona.

Pàgina 57: *Roses, coll de Panissars, Roses (2), els Graells de Castelló, Castelló, Empordà, Rosselló, (París), coll de Panissars, (Sicília), coll de Panissars, Gerona, Peralada.*

Les pàgines 58 i 59 són de gran tensió en el relat. Contenen el discurs ja testamentari del rei de França (que hi esmenta «aquesta gent de Castelló») i la seva mateixa mort, que Muntaner situa a l'Empordà: «E si em demanats on morí, jo us ho diré: que morí en un *alberg d'En Sord de Vilanova*, a menys de mitja lleuga de *Peralada*, l'any de 1285» (IV, 59). En reprendre la descripció, el cronista encara fa sortir-hi el *coll de Panissars*.

Pàgina 60: *es Veló, Rosselló, la Clusa, Pertús, la Clusa.*

Pàgina 61: *Pujamilot, la Jonquera, coll de Panissars, Peralada, Perpinyà, lo Pertús.*

Pàgina 62: *Pertús.*

Pàgina 63: *Pertús, Rosselló, Confleent, Cerdanya, la Clusa, es Velon (2), Perpinyà.*

Pàgina 64: *Perpinyà (35), Catalunya, Peralada.*

Pàgina 65: *Gerona, Roses (2), Barcelona, Gerona, Barcelona (2), Empordà, la muntanya dels Ports [ço és el Pirineu], Barcelona (2).*

Els noms de lloc esmentats en el relat de la retirada dels francesos són en nombre de 54.

Semblantment a allò que he fet a propòsit de l'entrada dels francesos (part *a*) i de la batalla naval (part *b*), també ací insereixo una mostra d'un text que adquireix vivor, ultra d'altres recursos, pel toponímic. També ací és la primera.

[21]

«...pensaren-se'n de tornar a Roses, pensant que el rei de França no podia aturar e'l setge, e que seria bo que ell, ab los hòmens de mar, que els fos al coll de Panissars, e que haguessen llur part de la roba e dels hòmens. E així con ho pensà, així ho complí, que ell se'n venc a Roses, e de Roses als Graells de Castelló. E si hagueren goig les gents de Castelló e de tota la terra, no me'n demanets, que sens fin era la glòria que era en Empordà; e en Rosselló així gran, si bé no s'ho gosaven fer aparès, per raó con lo rei de França tenia dos fills del rei de Mallorca a París...».

[...] «Ara vos lleixaré a parlar de l'almirall, qui està aparellat d'anar al coll de Panissars, o lla on sàpia que el rei de França deja eixir ab ses gents, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon. Emperò siats certs que de tot ço que li era esdevengut, e de l'estament del senyor rei d'Aragon, e del fet del rei de França en quin partit era, tramès a dir en Sicília per un lleny armat.» «E com lo rei d'Aragon sabé aquesta novella, tantost, ab totes les gents sues qui eren en les fronteres, de cavall e de peu, se n'anà al coll de Panissars, per ço que el rei de França ne negun de la sua host no n'escapàs. E con lo rei de França hac sabudes totes aquestes coses, llevà's del setge de Gerona, malaut e destret que era, e venc-se'n al pla de Peralada» (IV, 57).

En resum, i com ho he anticipat abans, passen ben àmpliament de tres-cents els topònims esmentats en el text de Muntaner referit a la croada contra Catalunya: màxim interès pels fets descrits i màxim coneixement de la toponímia per part del cronista van junts.

a)	L'entrada dels francesos	159
b)	La batalla naval	111
c)	La retirada dels francesos	54
		<hr/>
	Total de topònims esmentats	324

6. L'INTERÈS NEUTRALITZAT: «LES VISTES D'ALERÓ» (1287)
I EL «TRACTAT DE TARASCÓ» (1291)

Suara ens demanàvem què ocorria quan el cronista relata un fet d'interès, i aquest es descabdella en un territori del qual Ramon Muntaner té un coneixement toponímic deficient. El cronista hi fa sortir els noms de lloc indispensables (si fa no fa els que haurien figurat en un text de noticiari), però es val d'altres elements estilístics per a posar-ne en relleu l'interès. És a dir, que els noms de lloc citats (al capdavant, els que tothom sap) no podrien ésser adduïts com a indici de l'interès del text. Aquest capteniment toponímic es dona sistemàticament sempre que Muntaner es refereix a les terres occitanes. N'escullo, com exemple, la part de la *Crònica* dedicada a Alfons II de Catalunya (1265-1291); com és sabut, el text corresponent de Muntaner en algunes ocasions fa escenari del seu relat l'extens territori que a grans trets s'estén de Tolosa a Marsella, i és on trobem la ressenya del tractat d'Oloron (1287) i la de l'anomenat tractat de Tarascó (1291).

D'antuvi, i tan bon punt Alfons ha esdevingut rei, per mort del seu pare Pere el Gran, la *Crònica* descriu unes incursions de Roger de Lloria per les costes del Llenguadoc (V, 11-14). Hi surten onze topònims:

- Leucata* (o *Loucata*) (3)
- Sirinyà* (o *Serinyà*) (5)
- Besers* (8)
- Agda* (3)
- 5 *Viats* (2)
- Sant Tiberi*
- Lupià*

Gijà
Aigüesmortes
 10 *cap de l'Espigueta*
grau de Narbona (2)

els quals, repetits en el text de la manera que ho indico entre parèntesis, originen prop d'una trentena de mencions toponímiques. De més a més, n'hi ha tres de referència, fora del teatre de les incursions: *Barcelona*, *Sicília* i *Catalunya*. Com deia abans, cap dels onze topònims esmentats no era desconegut a Catalunya, i menys en els medis que podríem anomenar nàutics. Muntaner no ultrapassa aquest grau de coneixença toponímica, malgrat l'entusiasme que comunica a la narració. En efecte: les arengues de l'almirall, les accions dels ballesters, el crits d'«*Aragó*, *Aragó!*», les destrosses i els saqueigs, i altres elements encara, fan d'aquest passatge una narració de to fortament intencionat, a desgrat del nombre més aviat exigü de les mencions toponímiques, que no reforcen pas aquella intenció (a diferència d'allò que succeïa en el relat de la croada contra Catalunya).

No deixa d'ésser curiós que quan, un xic més avall del text (V, 26-27), el cronista ens parla d'unes temptatives franceses d'atacar Catalunya (§§ 160-161), llevat de dues mencions al Llenguadoc, tots els topònims esmentats —mitja dotzena— són del nord-est de Catalunya, i no n'hi ha cap més del domini occità. Mitja dotzena de topònims, dic, que, per les sabudes repeticions, es converteixen en una dotzena llarga de mencions toponímiques (i sense que hi manquin els noms de referència, que en aquest cas són *Catalunya*, *Aragó* i *Navarra*). Vegem-ho.

[22]

«Com lo senyor rei d'Aragó fo en Barcelona e sabé que gran cavalleria de la Llenguadoc s'aparellava per entrar en Rosselló e Empordà, féu cridar ses hosts en Catalunya, a paga de quatre meses, e que tothom a jorn cert que fos a la vila de Peralada; e cascuns rics-hòmens, e cavallers, e ciutadans e hòmens de viles foren molt gint aparellats aquell dia a Peralada. E lo senyor rei, abans que partís de Barcelona, tramès l'infant En Pere en Aragon per governador

e per major, per ço que si per Navarra volia entrar negun en Aragó, que els ho contrastàs. E con açò hac fet, venc-se'n a Peralada ab totes les hosts, ell se n'entrà en Rosselló, e, com fo a's Veló, sabé que no hi havia gent estranya entrada; e per lo raïgar de la muntanya, ana-se'n a Coblliure, e de Coblliure tornà-se'n en Empordà. Enaixí que no us diré que aquells de la Llenguadoc se metessen en cor que entrassen en Catalunya, ans con saberen que el senyor rei fo en Rosselló, s'entornà cascun en ço del seu. E com lo senyor rei fo tornat a Peralada, donà paraula a tothom, e cascuns tornaren-se'n en llurs llocs» (V, 26-27).

No cal dir que la diferència de tractament toponímic entre Catalunya i Llenguadoc s'explica ací perquè els fets són presentats segons l'òptica del «senyor rei d'Aragó», i ja sabem que, com sempre, aquesta és l'òptica del fidel Muntaner.

Però ja és hora que examinem els dos fets històrics que he anunciat en encapçalar el present paràgraf. El primer, el tractat d'Oloron, o, com diu el nostre cronista, «les vistes d'Aleró». Es tracta d'un conveni que s'inscriu en les gestions per aconseguir la pau entre diversos països i el papat, a la fi del decenni de 1280-1290. El conveni fou establert entre Alfons II de Catalunya i Carles II de Nàpols, presoner seu, per mediació d'Eduard I d'Anglaterra. Les converses tingueren lloc, pel juliol de 1287, a Oloron (Bearn). És cert que ni el papa ni el rei de França acceptaren el tractat, però és innegable que les negociacions (al cap i a la fi, represes l'any següent a Jaca i a Canfranc) foren un element important en la política del moment. Ramon Muntaner havia de sentir-s'hi interessat, essent-ne el «Senyor rei d'Aragó» un dels protagonistes. ¿Forniria detalls de l'itinerari del rei Alfons, dels llocs on pernoctà, de la població bearnesa o dels seus voltants? No hi ha res d'això. Difícilment el relat del cronista podria ésser més lacònic, des de l'angle de la informació toponímica. Diu això que segueix.

[23]

«Com misser Bonifaci de Calamandrana e misser Joan d'Agrillí foren partits de Barcelona, cascun d'ells havien ordonat lla on anassen, e anaren-hi. ¿Que us en diria pus llongues noves? Que tant

anaren, que vengren qui al papa, qui al rei d'Anglaterra, qui al rei d'Aragó, qui al rei de França, que aportaren lo fet a açò: que el senyor rei d'Aragon se veés ab lo rei d'Anglaterra en un lloc qui ha nom Aleró, qui és en Gascunya; e la vista fo empresa a jorn cert. E el rei d'Anglaterra, ab la reina sa muller e ab la infanta llur filla foren al dit lloc d'Aleró; e així mateix hi fo lo senyor rei d'Aragon, e el senyor infant En Pedro ab ell, e molts rics-hòmens, e cavallers, e ciutadans e hòmens de viles, que tots anaren ricament arreats e aparellats de bells vestits e de rics arnesos [...]. E la festa fo molt gran que el rei d'Anglaterra féu al senyor rei d'Aragon, [...] [segueix el relat del prometatge d'Alfons amb Elionor, filla d'Eduard d'Anglaterra. Segueixen les converses per les quals el rei Carles sortí de la presó. Tot amb un gran luxe de detalls de tota mena]. «Ara vos lleixaré a parlar del rei Carles, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragó, e del rei d'Anglaterra, e de la infanta reina, muller sua afermada. E al partir hac moltes joies donades de la una part e de l'altra. E puis lo rei d'Anglaterra seguí lo rei d'Aragon entrò fo tornat en sa terra; e puis preseren comiat la un de l'altre, així dolçament com de pare a fill, e així anaren-se'n cascun per sa terra» (V, 31-34).

És fàcil d'imaginar com s'hauria expressat Muntaner si les converses esmentades s'haguessin celebrat, no ja a la seva Peralada, sinó a qualsevol indret de Catalunya. Ara, la mancança d'informació toponímica és suplerta pels recursos d'estil més varis.

El segon esdeveniment històric que volia comentar és la reunió que se sol dir erròniament el «tractat de Tarascó» (i és així, en efecte, com el mateix Ramon Muntaner l'anomena). En realitat és el «congrés de Brinhòlas», celebrat l'any 1291 en aquesta població del Brinhòlas (Provença) (pertanyent a l'actual departament francès del Var). S'hi reuniren representants de França, la confederació catalano-aragonesa, la casa d'Anjou i del papa Nicolau IV, amb el fi de trobar solució a la qüestió de Sicília. Ramon Muntaner ho descriu amb pinzellades fortes, i s'entreté sobretot en l'elecció i la missió dels representants del rei d'Aragó Alfons II. Però, de viatges i altres circumstàncies dels desplaçaments i l'allotjament dels «missatges» nomenats per les corts en llur projecció toponímica, debades ens esforçaríem a cercar-ne. Atès que aquest comportament toponímic de Muntaner ja no ens és cap novetat, en redueixo al mínim la citació.

[24]

«Sí que tant tractaren lo rei Carles e el rei d'Anglaterra, que el papa tramès un cardenal en Proença, a Tarascó, ab lo rei Carles, qui tractàs de la pau ab lo senyor rei d'Aragó; sí que con foren a Tarascó trameteren llurs missatges al senyor rei d'Aragó, que els trametés missatges qui ab ells tractassen de la pau. [El rei convoca corts i són elegits els representants]. «[Els missatges] partiren de Barcelona [...]. E anaren tant per llurs jornades que vengren a Tarascó [...]». «E con los missatges foren a Tarascó, foren be reebuts...» [...]. «...el parlament durà molt entre ells, e a la fin preseren comiat d'ells, e tornaren-se'n ab ço que fet hagren. E trobaren lo senyor rei en Barcelona, e aquí, davant tota la cort, digueren llur missatgeria, tal que el senyor rei e tot son consell ne foren pagats» (V, 44-46).

No m'hauré d'escarrassar a sintetitzar la situació que he anomenat d'«interès neutralitzat» en la *Crònica*. És evident l'interès que Ramon Muntaner mostra per les incursions que Roger de Lloria realitza a les costes del Llenguadoc, o per les «vistes d'Aleró» o, encara, pel «tractat de Tarascó». Si ens resistíssim a creure-hi, n'hi hauria prou de tornar a passar els ulls pels passatges corresponents de la *Crònica*. Muntaner ho descriu amb interès, amb passió i tot. Ara bé, a diferència d'allò que s'esdevenia quan els fets relatats tenien per teatre les terres de llengua catalana, la toponímia, així que els fets passen a Occitània, deixa d'ésser el poderós element de connotació narrativa que era abans. La toponímia hi té una proporció discreta o nul·la. Muntaner, quan ignora els noms de lloc, no s'hi amoïna: no els fa servir. Per això no en posa.

7. EL DESAFIAMENT DE BORDEUS

El cas màxim de contrast entre «relat interessat» i «absència de toponímia significativa» (és a dir: de la toponímia com a factor notable que reforça i intensifica el to del passatge) el trobem a la descripció del famós desafiament de Bordeus. Recordem-ne breument la història. Durant la Setmana Santa de 1282 es produí la

revolta popular de Sicília contra la dominació francesa, coneguda amb el nom de *Vespres Sicilianes*. El resultat fou que Carles d'Anjou quedà apartat del tron de Sicília, el qual fou ofert a Pere el Gran de Catalunya-Aragó. Aquest, després de les negociacions corresponents, fou rebut a Palerm com a rei (estiu de 1282). Amb el fi d'allunyar el rei Pere de Sicília, Carles d'Anjou, després d'haver-lo acusat d'atacar a traïció, establí amb ell —per mitjà de «missatges» o delegats plenipotenciaris— uns pactes per a un duel entre ambdós: havia d'ésser l'anomenat desafiament de Bordeus, previst per a l'1 de juny de 1283. El lloc escollit era neutral, perquè pertanyia al rei d'Anglaterra. Aquest, però, refusà de presidir el combat i cedí el control de Bordeus al rei de França, circumstància que feia impossible el desafiament (car així el lloc deixava d'ésser neutral). Això no obstant, el rei Pere travessà la mar, de Sicília a Cullera, i de Cullera s'encaminà cap a Bordeus. S'hi presentà el 31 de maig, bé que disfressat, per no caure presoner dels francesos. Allí, davant el senescal d'Anglaterra, féu aixecar acta notarial d'haver comparegut a temps.

Naturalment, aquesta gesta, aviat coneguda i difosa per tota la cristiandat, acresqué l'aurèola de Pere el Gran. Penso que ningú no en discutirà els fonaments. Aleshores ens demanem: la proesa del rei Pere, on es combinen l'afany de glòria i de justícia, l'esperit d'aventurer i les exigències de l'honor, ¿no havia de trobar un ressò, amplificat fins a l'exageració, en el relat corresponent de la *Crònica* de Ramon Muntaner, amb qui tan bé s'adiuen aquells factors i de qui a cada moment trobem passatges dedicats a enaltir els sobirans d'Aragó? Sí, hi trobaren ressò, i ben amplificat per cert. Llegiu, si no, la seixantena de pàgines del text de Muntaner que d'una manera o altra s'hi refereixen (II, 18 a 79). A diferents repeses, intercalant-hi la descripció d'altres afers paral·lels o interferits (alguns d'ells tan importants com eren els de Sicília), el «leit motiv» de tot aquest llarg conjunt de capítols de la *Crònica* (§§ 71 a 94) és el desafiament de Bordeus. Dins un text que constantment transpira passió i simpatia —potser ja ho he dit massa vegades, i en demano perdó al lector—, el relat d'aquest episodi de la vida de Pere el Gran emergeix amb la força més contundent.

Tanmateix, debades esperaríem que aquest ressò amplificat tingués —com té el relat de la croada contra Catalunya, § 5— la dimensió toponímica corresponent. Un cop més, l'èmfasi estilístic és obtingut per vies altres que la menció sistemàtica dels noms dels llocs on transcorre l'acció. Vegem-ho. Després de la impressionant descripció dels pactes que han de regular el desafiament (II, 10-25), sorgeix el nom de la ciutat de Bordeus (II, 25; en aquesta pàgina el nom hi és estampat 4 vegades. El desafiament era l'obsessió del rei —i amb ell, la del cronista—, i aquest fa sortir adés adés el nom de la ciutat gascona en el seu text; encara descriu les accions bèl·liques i l'obra de govern a Sicília, i ja apareix a les pàgines 25, 28, 38, 39, 41 i 42 (2 vegades). Després, ve el viatge marítim: de Tràpena a la Galeta, costejant la Barbaria, fa una escala a la vila d'Alcoll (ço és Collo, a Algèria), i, per Eivissa, arriba a Cullera. La *Crònica* ho explica així:

[25]

«E així lo senypr rei estec aquell jorn a Alcoll e refrescà la gent; e la nit mès-se en mar, e ab l'oratge hac bon temps. E fó la via de Cabrera; e con fo a Cabrera, llevà aigua. E puis fó la via d'Eivissa; e puis, d'Eivissa, fo al grau de Cullera, e aquí eixí en terra; e el goig e l'alegre fo per Cullera. [...]. E tantost con ell fo a Cullera, venc-se'n a Algesira, on estec dos jorns; e puis venc-se'n a la ciutat de València» (II, 57).

Ja tenim el rei Pere a València, i Déu n'hi do, de les clarícies toponímiques que el text ens dóna del viatge, sobretot tenint en compte que es tracta d'una travessia per mar. Com se solia fer a qualsevol indret per on passava el rei, també a València es feren grans festes:

[26]

«E no em demanets la festa que s'hi féu; que de totes quantes festes jo us he contades que en València fossen estades fetes per neguna raó, no n'hi hac neguna semblant d'aquesta». «Què us diré? Quisque fes festa, lo senyor pensava en sos afers, especialment en lo fet de la batalla, que una hora ne un punt del dia ne de la nit no en perdia» (II, 57).

Aquestes darreres ratlles ens confirmen allò que dèiem fa un moment: el desafiament de Bordeus era l'obsessió del rei, i, amb el rei, de Ramon Muntaner. A continuació, el cronista, en descriure els preparatius per a Bordeus, insereix una vintena de vegades el nom d'aquesta ciutat.⁷ Aquests preparatius es refereixen a diversos extrems: els contactes amb els qui havien de lluitar al costat del rei a la batalla; els missatgers que ell tramet a Bordeus; el paper del rei d'Anglaterra, que veu que no pot donar garanties, i per això es fa enrere; la desigualtat que així es crea entre els dos partits; les ostentoses mesures dels francesos a Bordeus de què el rei Pere té notícia; com aquest anirà disfressat d'escuder d'un «honrat mercader..., qui era natural seu de Saragossa..., e era mercader qui tots temps usava en Gascunya ab cavalls...» (II, 62-63). Amb aquest mercader fan plans per a fer el viatge en gran secret. En tot aquest passatge es fan dues al·lusions a Jaca (II, 58 i 60), com a lloc de pas per als missatgers que van a Bordeus. Quant al rei, hom ens diu que anà a Saragossa i també a Jaca.

[27]

«E estant que els fets s'aparellaven, lo senyor rei anà a Saragossa, a visitar la ciutat e veure madona la reina e els infants. [També hi ha festa]. «...e tantost pres comiat de madona la reina e dels infants, e los senyà e els beneí, e los donà la sua benedicció e gràcia; e par-tí's d'ells, e venc-se'n a Jaca» (II, 60).

València, Saragossa, Jaca. Ja no se'ns dóna cap més detall toponímic del viatge a Bordeus. Detalls d'altra mena, una profusió. Tots els que vulgueu. Són totes aquestes informacions les que mantenen tens el relat. Però, de noms de lloc, ni un.

[28]

«E així, ab la gràcia de Déu, partiren de Jaca, e segurament anaren en tal manera, que tres jornades anaven entre la nit e el dia e ço que prenien de l'altra nit. Que tota hora venien a posada al pri-

7. A les pàgs. 58 (5 vegades), 59 (7), 60 (1), 62 (2), 64 (2), 65 (1) i 66 (2).

mer son, que de jorn e'l món ells no descavalcaven en poblat, ne per beure ne per menjar; ans menjaven lo pa cavalcant e caminant.»

[...]

«E anaren tant, que vengren a mitja llegua prop de Bordeu, a hora del seny sonant...» [...]. «E al matí, con se féu alba, llevaren-se, e muntaren sobre llurs cavalís, e anaren envés lo camp. E aquell jorn era lo jorn que era emprès, de la batalla» (II, 68-69).

Ho repeteixo: de Jaca fins «a mija llegua prop de Bordeu», el cronista no ens forneix la més petita informació toponímica. Pel que fa a la tornada, tornem a moure'ns en un veritable desert toponímic. De moment, el rei, aconsellat sàviament, «pres lo camí per Castella»:

[29]

«E lo senescal dix a En Domingo de la Figuera: —En Domingo —dix ell—, vós sabets lo camín; consell-vos que per res no tornets per lla on sòts venguts, ne encara per Navarra; que io sé que el rei de França ha fetes cartes per totes parts, que d'aquest dia avant sia tothom pres que sia del rei d'Aragon, sia que vaja o que torn» (II, 73). [...]. «... e el senyor rei, ab la gràcia de Déu, anà-se'n, e pres lo camí per Castella» (II, 74). [...].⁸ «Com lo senyor rei d'Aragó hac pres comiat del senescal e dels altres, ell se mès al camí aquell que En Domingo de la Figuera los mostrà; e anaren-se'n per lo raïgar de Navarra, ço és a saber, tota hora per terra del rei de Castella» [...]. «Així, que vengren a la vila de Sòria, e de Sòria a Seron, e de Seron a Xauaquello, qui és lo darrer lloc de Castella e a l'entrant d'Aragon; e de Xauaquello vengren a Verdejo, qui és lo primer lloc que trobaren d'Aragon. E pus que foren a Verdejo, pensaren d'ells mateix; e les gents de Verdejo, que conegren lo rei,

8. Ací el lector pot tenir la impressió que la darrera frase (transcrita de II, 74) es contradia amb la següent (treta de II, 75), perquè ara ens presenta el rei que s'acomiada i abans ja ens havia dit que «pres lo camí de Castella». La raó és que, com Muntaner fa tan sovint, hi ha intercalat tot un passatge per a contar la confusió dels enemics del rei Pere davant la seva gesta. La darrera frase transcrita ací és seguida per aquesta altra: «Ara lleixaré a parlar d'ell [ço és del rei Pere], e tornaré a parlar del senescal, del rei de França e del rei Carles» (II, 74). I la que ací he anomenat «la frase següent» és precedida per aquesta altra: «Ara lleixaré a parlar del rei de França, e del rei Carles e del cardenal, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon» (II, 75).

faeren-li gran festa e gran alegre, e pensaren d'ell dos jorns. [...]. E així ben acompanyat, venc a Calataiú; e si anc enlloc fo feta gran festa, lla la feren» (II, 75-76). [El rei va fins a Saragossa, on el viatge es pot considerar conclòs] (II, 76-77).

«Així, que vengren a la vila de Sòria, e de Sòria a Seron, e de Seron a Xauaquello, qui és lo darrer lloc de Castella e a l'entrant d'Aragon; e de Xauaquello vengren a Verdejo, qui és lo primer lloc que trobaren d'Aragon. E pus que foren a Verdejo, pensaren d'ells mateix; e les gents de Verdejo, que conegren lo rei, faeren-li gran festa e gran alegre, e pensaren d'ell dos jorns. [...]. E així ben acompanyat, venc a Calataiú; e si anc enlloc fo feta gran festa, lla la feren» (II, 75-76). [El rei va fins a Saragossa, con el viatge es pot considerar conclòs] (II, 76-77).

Per a mi, l'absència dels topònims que haurien jalonat els itineraris de Pere el Gran, primer entre Jaca i Bordeus, i després, seguint, a partir d'aquesta darrera ciutat, «lo camí per Castella», es justifica, com en les altres ocasions ja esmentades, pel desconeixement que Ramon Muntaner tenia de la toponímia occitana. Si no, no es comprendria que els noms de lloc (que en els passatges de la croada contra Catalunya tant cooperaven a la intensificació del relat) no fossin emprats amb aquest clar valor estilístic i connotador.

Algú podria objectar a la meva afirmació que Ramon Muntaner hagués volgut mantenir el secret de la ruta del rei per motius de seguretat, tot obeint una mena de raó d'estat. Nogensmenys, aquesta tesi manca de versemblança. Si la *Crònica* hagués estat un text escrit immediatament després dels esdeveniments, potser seria defensable. Jo tampoc no la hi trobaria, perquè el passat passat és, però, com dic, encara hi hauria una certa possibilitat de prendre-la en consideració. Ara bé, com sabem, Muntaner escriu la *Crònica* —més ben dit, comença d'escriure-la— l'any 1325, és a dir després d'escolats més de quaranta anys de la cita de Bordeus. És insostenible que hom volgués silenciar els camins del rei Pere per motius polítics. Ens ho corrobora el fet que Muntaner ens doni tota mena de detalls sobre el viatge reial (llevat dels toponímics): els trucs per a pernoctar —en nits molt curtes— als hostals, l'absència de parar en llocs coneguts durant el dia, els relleus dels

cavalls. Més, encara: ens explica que anava com si fos escuder d'un mercader (del qual no oculta pas el nom i al qual féu jurar secret absolut, com als altres que inevitablement havien de conèixer la trama). No ho puc mostrar amb les citacions corresponents, que es farien massa llargues. És clar que si el rei els exigí secret era perquè l'afer no podia transcendir. Heus-en ací un sol testimoni: el del jurament de Domingo de la Figuera (de qui el rei passaria per escuder):

[30]

«E En Domingo, qui oí açò, llevà's, e anà's ajonollar al senyor rei, e besà-li lo peu, e dix: —Senyor, manats vós, que io són aparellat de complir tot vostre manament—. E sobre açò lo senyor rei pres un llibre en què eren los Evangelis, e dix-li que juràs que d'açò que ell li diria no parlàs a hom del món. E ell jurà-li-ho tantost, e li'n féu homenatge de boca e de mans» (II, 63).

I bé, si fins les coses més secretes, que eren de vida o mort, Muntaner no té inconvenient a relatar-les amb tots els detalls quan, més de quaranta anys més tard, escriu la *Crònica*, ¿per què hi hauria silenciats les informacions referents a la ruta del rei? Aleshores ens trobaríem amb la contradicció que el *com* del viatge ja podia ésser divulgat, però el *per on* hauria de romandre secret. Desenganyem-nos: Muntaner hauria revelat els noms dels llocs pels quals passà, dissimulant, la comitiva reial, si els hagués coneguts. Aquests topònims no figuren a la *Crònica* per ignorància del cronista.

Tampoc no ens diu per on passen el rei de França i el rei Carles quan, l'endemà de la gesta del rei Pere, se'n van de Bordeus a Tolosa. I això que aquí no l'en retrauria cap raó de delicadesa, que ell no sentia envers els enemics del seu rei.

[31]

«E l'endemà llevaren les tendes e anaren-se'n abdosos los reis en-sems; e vengren-se'n tro a Tolosa, on trobaren lo cardenal» (II, 75).

Si no especifica els noms dels llocs de l'itinerari que seguiren els francesos per a anar de Bordeus a Tolosa, és per la raó de sempre: perquè els ignorava.

8. CONCLUSIONS

1. Ramon Muntaner empra, d'antuvi, una toponímia que he anomenat «de noticiari». És la que acompanya i presta suport a la redacció de qualsevol episodi perquè hi és indispensable per a comprendre'l. Aquesta toponímia «de noticiari» no té, emperò, la pretensió d'aportar al relat cap relleu especial. De més a més, és indiferent a la natura (política, geogràfica, etc.) del territori afectat, així com a la coneixença que en té el mateix cronista.

2. Hi ha moments històrics crucials, que desvetllen més l'interès, àdhuc la passió, de Ramon Muntaner, i que donen peu o reforcen el panegíric del Casal d'Aragó i del monarca que a cada avinentesa el representa. Aquestes ocasions històriques solen suscitar, dins la *Crònica*, unes connotacions (estilístiques, d'elogi, d'informació, de judici, etc.) que fan que el relat s'elevi molt al dessorre del simple noticiari i aparegui rodejat d'aportacions complementàries (de qualsevol mena o toponímiques).

3. Les aportacions complementàries basades en la toponímia no són mai —si més no, no sembla que siguin— objecte de consultes del cronista o el resultat d'indagacions específiques seves, sinó que depenen sobretot del grau del seu coneixement del terreny en cada cas.

4. Pot succeir que un esdeveniment suscitant de gran interès (objectiu o subjectiu) tingui per escenari una zona poc (o mal o gens) coneguda de Ramon Muntaner. En aquest cas, la informació toponímica inherent resta molt al dessorre del nivell que assoleix en el relat d'altres episodis descabdellats en indrets que ell coneix més bé, encara que no assoleixin la mateixa cota d'interès.

5. La *Crònica* presenta densitats molt irregulars respecte a les informacions toponímiques. Aquestes semblen copioses i correctes en determinades zones (com el sud d'Itàlia i Sicília, o la

Mediterrània oriental, o València i Múrcia), de les quals les dades històriques arribarien al cronista enganxades amb els noms de lloc corresponents, si doncs ell mateix ja no les havia assimilades com a vivència personal (sempre, però, sense haver de fer l'esforç per adquirir-ne coneixements).

6. Pel que fa a la toponímia catalana i occitana, la diferència entre ambdues és remarcable, cridanera i tot. Muntaner es mou amb gran comoditat quan es tracta dels noms de lloc de Catalunya, especialment del nord-est (a banda i banda del Pirineu), coneix menys topònims de la resta del Principat, i ignora gairebé totalment els noms occitans (llevat, en part, de la zona costanera fins a Montpeller). La seva desconeixença afecta pregonament el relat, per al qual el cronista ha de cercar un llenguatge que subratlli la seva intenció per mitjans altres que els toponímics.

ANTONI M. BADIA I MARGARIT